

KLIOMETRIJA – KVANTITATIVNI PRISTUP POVIJESTI

Perica Vujić

U svome razvoju historiografija je pokazala kako dolazi do izmjena u pristupu povijesnoj problematici. Jedan od pristupa jest i kliometrija koja se javila unutar “nove” ekonomske povijesti, a osobito je bila razvijena u SAD-u. U ovom radu namjera je pokazati kako je došlo do razvoja kliometrije te njezine osnovne osobine.

Kako je došlo do razvoja?

Početak 19. stoljeća, zbog razvijenog mišljenja kako znanost nema granica, postavilo se pitanje primjene znanosti u društvenim i političkim odnosima. Naime, uočeno je kako je primjena znanosti u proizvodnji dovela do promjena u industriji, stoga se počelo razmišljati bi li primjena znanosti dovela do promjene u društvenim i političkim odnosima. Pri proučavanju društvenog ponašanja počinje se služiti metodama prirodnih znanosti. (Fogel, Elton, 2002.)

Metoda koja je preuzeta od prirodnih znanosti i koja je imala najviše utjecaja bila je kvantitativna metoda. Osobito ju je u povijesna istraživanja uvela serijalna historija definirana kao “pristup istraživanju koji konstruira povijesne činjenice u vremenu, u serijama homogenih jedinica koje se mogu usporediti, a ponavljaju se u razmjerno duljem trajanju i unutar njege u određenim pravilnim inventarima.” (Gross, 2003: 251) Zahvaljujući serijalnoj historiji raste uloga broja kao sredstva za interpretaciju i uporaba računala jer su serijalni historičari smatrali da bitan historijski rad počinje tek onda kada računalo izbacuje rezultate programiranih računskih operacija, a najbolji su oni izvori koji pružaju nizove podataka. Zbog uporabe računala prošireno je istraživanje brojčanih podataka serija na različite povijesne činjenice koje se mogu svesti na jezik programiranja, čime rezultati programiranja postaju sve složeniji, ali i dvojbreniji. U uporabu ulaze i brojčani dokumentarni materijali koji nisu skupljeni u smislu istraživačkih pitanja, odnosno ti su materijali bili skupljeni, ali ne za onu svrhu za koju su ih naknadno iskoristili kliometričari. Pitanje koje je predstavljalo najviše problema serijalnim historičarima je kako

reorganizirati u serije izvora koji nisu strukturalno brojčani. Osobita uloga kvantifikacije istaknula se u povećanju spoznaja na području statističkih istraživanja na mnogim područjima društvene zbilje, npr. pismenost, obitelj, demografske strukture itd. Počinju, odnosno pokušavaju konstruirati teorije koje bi objasnile odnose procesa i povijesnih raznolikosti, pri čemu su osnovno sredstvo istraživanja kvantitativne metode. (Gross, 2003.)

Kliometričari

Među granama koje su se razvijale u okviru serijalne historije nastala je i “kvantitativno društvenoznanstvena” historija koja je smatrala kvantitativne metode “znanstvenim”, dok su kvalitativne “imprisionističke”. Takva historija nazvana je kliometrija. (Gross, 2003.) Vrlo preciznu definiciju kliometrije nalazimo u *Hrvatskoj enciklopediji*: “Kliometrija je sustavna primjena ekonometrijskih i statističkih metoda u istraživanju gospodarske i socijalne povijesti, kako bi se dobili sintetički kvantitativni pokazatelji povijesnih promjena, posebno dugoročnog ekonomskog i socijalnog razvoja. Pretpostavka joj je izradba integriranih modela koji bi teorijski povezivali varijable realnih procesa i uspostavu vremenskih nizova podataka za duža razdoblja. Sastoji se od prikupljanja podataka i ocjene izvora podataka, analize prikupljenih podataka i tumačenja rezultata.” (*Hrvatska enciklopedija* 5, 2003: 712) Sa-

Klio - jedna od devet grčkih muza i zaštitnica povijesti i junačkog pjesništva (Pierre Mignard, 17. st.)

svim je jasno da je u definiciji puno toga rečeno, stoga ću u nastavku pokušati objasniti, odnosno definiciju raščlaniti na ključne pojmove bitne da bi se mogao razumjeti rad kliometričara.

Na samom je početku definicije rečeno kako je kliometrija sustavna primjena ekonometrijskih i statističkih metoda. Da bi to bilo jasno, treba reći kako se kliometrija razvila u okviru “nove” ekonomske povijesti (50ih godina 20. st.) koja želi postići apstraktni, sustavni model objašnjenja. (Gross, 2003.) To znači da je kliometrija pristup koji se bazira na primjeni kvantitativnih metoda i biheviorističkih modela iz društvenih znanosti u proučavanju povijesti.

**Geoffrey Elton (1921. - 1994.),
britanski povjesničar**

(Fogel, Elton, 2002.) Bihevioristički modeli preuzeti su ponajviše iz psihologije, odnosno pravca biheviorizma koji kao metodu prihvaća samo objektivno opažanje i mjerenje, a kao predmet samo objektivno ponašanje, tj. ono ponašanje i učinke ponašanja koji se mogu objektivno oponašati i mjeriti. (*Psihologijski rječnik*, 2005.) Kliometričari osuđuju ograničenje kvantitativne djelatnosti samo na pronalaženje i klasifikaciju podataka u različitim statistikama. Oni kvantitativnu djelatnost usko povezuju s teorijom i žele razbiti iluziju o uporabi broja samo kao ilustracije. (Gross, 2003.)

Nastavak definicije kaže kako se primjenjuje u istraživanju gospodarske i socijalne povijesti. Kliometrijski pristup prvo se sustavno primjenjivao na gospodarsku povijest što je posljedica razvoja unutar nove ekonomske povijesti, a zatim se širi i na druga područja: povijest obitelji, povijest gradova, povijest naroda itd. (Fogel, Elton, 2002.)

Definicija dalje kaže kako bi se dobili sintetički kvantitativni pokazatelji povijesnih promjena, posebno dugoročnog ekonomskog i socijalnog razvoja, što znači da kliometričari pokušavaju dovesti u međusobni odnos osnovne povijesne činjenice, a da bi u tome uspjeli oni su usredotočeni na skupine pojedinaca, na kategorije institucija i ponovljive pojave kako bi ih se moglo proučavati u duljem periodu. (Fogel, Elton, 2002.)

U nastavku definicije saznajemo kako je pretpostavka kliometrije izrada integriranih modela koji bi teorijski povezivali varijable realnih procesa

i uspostavu vremenskih nizova podataka za dulja razdoblja. Naime, kliometričari žele razviti eksplicitan model s jasno postavljenim svim relevantnim pretpostavkama i oblikovan tako da se pretpostavke mogu podvrgnuti strogim empirijskim provjerama. Stoga se ponekad povijesno ponašanje prikaže matematičkom jednadžbom. Da bi se u tome uspjelo, ponajprije se traže kvantitativni izvori koji mogu potvrditi ili opovrgnuti primjenjivost tih jednadžbi. Oni pomoću matematike nastoje opisati složeno ljudsko ponašanje. (Fogel, Elton, 2002.)

Definicija nam pokušava objasniti kako rade kliometričari: prikupljaju podatke i ocjenjuju izvore podataka, analiziraju prikupljene podatke i tumače rezultate. Da bi kliometričari uspjeli u tome, oslanjaju se na kvantitativne izvore. Kao što je već spomenuto, osobito obraćaju pažnju na one probleme u kojima prevladavaju sistematski uvjeti, kvantitativni izvori im daju informaciju o stvarnom ponašanju, analiziraju prikupljene podatke tako da dobiju kritičku informaciju koja je obično sadržana u tablicama i grafikonima ili jednadžbama. Pri tumačenju rezultata uobičajena im je praksa da, osim što tumače rezultate u okviru znanstvenoempirijskih modela, svoje podatke daju na uporabu drugim znanstvenicima. Također, oni svoje postupke kojima su se služili u analizi podataka (matematičke formule, varijable, statističke programe itd.) iznose u posebnim stručnim raspravama. (Fogel, Elton, 2002.) Povijesnu problematiku pokušavaju objasniti u okviru provjerenog hipotetičko-deduktivnog modela oslanjajući se na ekonomske teorije,

Robert Fogel (1926.), američki kliometričar

statistiku i primjenjenu matematiku. U tolikoj se mjeri oslanjaju na mjerenje da apsolutiziraju kvantitativnu metodu kao jedini mogući znanstveni postupak, smatraju da mjerenje uvjetuje objektivnost i sprječava utjecaj političkih ideologija na istraživanje. (Gross, 2003.)

Kliometričari se razlikuju od ostalih povjesničara po tome što se oni svojim djelima ne obraćaju široj čitateljskoj publici jer smatraju da nije dobro ulaziti u područje morala i etike, oni s prezirom gledaju na bilo koga među sobom tko pokušava to učiniti. Okupljeni su u udruženju *Social Science History Association (SSHA)*, u okviru kojeg izdaju časopise: *Social Science History* i *Historijske metode*. Kliometričari osobito priznaju iznenađujuća otkrića koja će pokazati neke nove rezultate i spoznaje u odnosu na dosadašnja istraživanja povjesničara ne-kliometričara. (Fogel, Elton, 2002.)

Kritike pristupu kliometričara

Rad kliometričara bio je izvrgnut kritici prvenstveno iz razloga jer oni "vode križarski pohod protiv dotadašnjih rezultata američkih povjesničara i žele rekonstruirati američku povijest u cjelini u suprotnosti s dotadašnjim interpretacijama." (Gross, 2003: 311) Jedan od kliometričara koji je izazvao najgorljivije polemike bio je Robert W. Fogel, suautor knjige o ropstvu crnaca u SAD-u, koja je proglašena trijumfom kvantitativne metode na temelju ekonomske teorije. (Gross, 2003.)

Kulminacija sukoba između kliometričara i "tradicionalnih" povjesničara bila je diskusija između Fogela, kao najpoznatijeg predstavnika kliometričara, i Geoffreyja R. Eltona, predstavnika tradicionalne političke povijesti. Ta diskusija dostupna je u pisanom obliku u knjizi koja je prevedena i na hrvatski jezik pod naslovom *Kojim putem do prošlosti? Dva pogleda na povijest* (R.W. Fogel, G. R. Elton, Zagreb, 2002., Ibis grafika). Opisujući rad kliometričara oslanjao sam se ponajviše na tu knjigu, odnosno njezin prvi dio koji je napisao Fogel. U nastavku donosim ono što bismo mogli nazvati obranom "tradicionalnih" povjesničara koju piše G. Elton.

Što se tiče samih metoda i izvora, Elton tvrdi kako su kliometričari samom prirodom svojih metoda i izvora prisiljeni odstraniti velika područja istraživanja. Njihovi obrasci nude vrijedno znanje o strukturi koja stoji u osnovi povijesnoga procesa, ali oni to postižu odstranjivanjem različitosti i vrlo rijetko nude objašnjenja za pojedinačne pojave. (Fogel, Elton, 2002.) Zato proučavaju ponovljive događaje

i istraživanja baziraju na serijama izvora jer ako bi svoja istraživanja bazirali na pojedinačnom onda njihove teorije ne bi mogle opstati, pojedinačno bi narušavalo ono što je njima bitno, a to je istraživanje zajedničkog fenomena.

Elton ističe određene prednosti i opasnosti kliometričara. Tako u prednosti ubraja činjenicu kako kliometričarska istraživanja dugoročnih trendova i kretanja donose korisne rezultate istraživanja širokih pojava, može se doći do dobro utemeljenih analiza predmeta (npr. povijest stanovništva, uzroci i učinci gospodarskih promjena itd.) na temelju društvenoznanstvenih modela i matematičkih postupaka. Opasnost proizlazi iz toga da kliometričarima povijest čovječanstva služi kao povijest promatrana kao povijest ideja i strukture, ali nije korisna kada se pretvara u priču o ljudima, dok društvenoznanstveni modeli dikti-

raju uvjete i podložni su izvrtanju potrage za empirijskim izvorima u selektivnu potragu koja se svodi na to da odabiru samo one izvore koji njima odgovaraju. Jedna do najvećih opasnosti je ta da kliometričari smatraju svoje rezultate uglavnom izvjesnijim i čvršćim nego što to oni uistinu jesu. (Fogel, Elton, 2002.) Kritika općenito predbacuje kliometričarima da su njihovi skupi kompjutorski projekti dali minimalne rezultate, matematičko-statistički su im postupci neuspješni, pojednostavljeno gledaju na ljudske akcije, te da manipuliraju podacima. (Gross, 2003.)

Zaključno treba reći kako obojica autora imaju pomirljiv stav, tj. smatraju da se kliometrija i "tradicionalna" povijest međusobno nadopunjuju. Također, budući da je kliometrija isključivo američki fenomen, predstavnika kliometričara u našoj historiografiji nema, mada ne znači da u budućnosti ne može doći do pokušaja rekonstrukcije hrvatske povijesti kliometričarskim pristupom. Trenutno njima najbliži su oni koji se bave demografskom, ekonomskom i socijalnom poviješću, ali to i dalje nije kliometričarska povijest u punom smislu riječi.

* * *

LITERATURA

1. Fogel, R., Elton, G., 2002. *Kojim putem do prošlosti? Dva pogleda na povijest.*, Ibis grafika, Zagreb
2. Gross, Mirjana, 2003. *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja.*, Novi Liber, Zagreb
3. *Hrvatska enciklopedija 5*, 2003. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb
4. *Psihologijski rječnik*, 2005., Naklada Slap, Zagreb